

PET ŽIVOTA TEREZ MILER

(Terez Miler: *Istinita priča: sećanje bake Aleksandra Tišme*, prevela sa mađarskog Draginja Ramadanski, Akademska knjiga, Novi Sad, 2012)

Kada je Terez Miler počela da piše svoja sećanja, po nagovoru unuka Andreja, sina Aleksandra Tišme, kročila je u devetu deceniju. Prve redove zapisala je krajem oktobra 1968, a završila početkom decembra 1972. Rođena je 1877. godine, a život joj se ugasio u 96. godini (15. septembra 1973).

Britkog i svežeg uma, Terez Miler, ostavila nam je životnu priču jednog veka, ne samo svoje porodice, već i vremena koje se premešta od Segedina, Horgoša, Novog Sada, Budimpešte, Subotice itd. Kroz njen dugovečni život prošle su epohe monarhija Habzburga i Karađorđevića, dva velika rata, pa vreme komunizma.

Poreklom iz imućnije porodice, Milerova je bila sedmo dete po redu. Interesantna su njena opažanja o roditeljima, ocu koji se, pored ostalog bavio i trgovinom solju, ali i vinarstvom i prodajom poštanskih marki. Njeno najranije sećanje datira od 1880. godine, ili tačnije, kada je imala samo tri godine, što je vrlo redak slučaj, i to u vezi sa posetom baki u Subotici.

Pre Prvog svetskog rata Austrougarska je bila sila u posrtanju, a Terez nam, kroz događaje iz svog života, daje slike „diskretnog šarma habzburških vremena“, jednog uređenog života sa jasnim društvenim pravilima i odnosima bez velikih potresa.

U mnogobrojnoj porodici, sva deca imala su časove klavira, a Terez je redovno išla i u pozorište. Duhovito zapisuje da je njena frizerka bila ujedno i pozorišna frizerka, „te su i pozorišne spletke stizale do mojih ušiju“. Učila je nemački, išla na kurs „ručnog rada“. Rano se otisnula u poslove trgovine; na početku je radila kao pomoćnica u dućanu u Segedinu gde su njeni roditelji imali „delikatesnu radnju“ sa francuskim sirevima, ruskim kavijarom, francuskim šampanjcem, konjakom, a ujedno, to je mesto bilo značajno kao centar okupljanja „intelektualne mladeži“.

Devedesetogodišnja Terez Miler priseća se „sijaset udvarača“, pokatkad o njima piše veselo i razdragano, ali, ipak, jedna ljubav joj je ostala nedorečena, ljubav koja joj je nanela dosta bola, naročito što je došla od rođene sestre sa kojom, potom, nije godinama govorila. Reč je o Đerđu Horvatu, gde su vrcale uzajamne simpatije: „Moj život je tada bio sušta vedrina i sreća“, „volela sam da se igram vatrom“. Taj trenutak pogodio je celu porodicu, i kada se Terezina sestra Malvina udala za Horvata, niko od najbližih nije prisustvovao venčanju. Događaj ispričan sa puno činjenica i podataka, za autorku veoma bolan ali i presudan, nikako nije začinjn mržnjom, osvetom i zajedljivošću. Ali jeste bio presudan: „Zarekla sam se da ću reći *da* prvom muškarcu jevrejske vere koji naiđe.“ Romantičarski motiv neće joj se posrećiti i život će provesti sa Jožefom Milerom, advokatom. Nikad agilan,

pokatkad kartaroš, bez ikakvih preduzimačkih poslova, bezličan: „Najverovatnije da ni on nije ništa osećao prema meni, jer mi je kasnije priznao...” – sve te osobine nagnale su Terez da ponovo živne i okrene se poslovima i trgovini.

Prvo se suprotstavila svekru, a onda i mužu i njegovom „kartaroškom umeću”. Sporadično, njeni poslovi su promenljive sreće, pristizu i deca, ali kroz ceo tekst *Istinite priče* Terez Miler uliva vedrinu, sve krahove brzo želi da skloni sa puta, nalazi nove poslove i menja mesta stanovanja u zavisnosti od prilika. Ustaje svakodnevno u tri da bi pekla i prodavala pecivo, vraća se iz Segedina u Horgoš, ali često putuje poslom u Budimpeštu, i „naša imovina se brzo umnožavala”. Čak se, posle četiri godine, pomirila sa sestrom Malvinom.

Trgovina nije prestala ni za vreme Prvog svetskog rata, pa je nije ugušilo ni prekrajanje granica. Terez i njenu porodicu srpska okupacija zatekla je u Segedinu. Kasnije se iz Segedina vraćaju u Horgoš, gde ispred kuće zatiču topove, a u celom mestu pijanku i slavlje. Imetak trgovinom stečen naglo je počeo da se topi s promenom valute.

„Moj odnos prema mlađima nije bio ponižavajući, i od posluge i od dece očekivala sam da lepo zamole šta im treba; moja deca, ni kao odrasla, nisu imala običaj da nešto zahtevaju. I još, nikada ne bih primala nazad jednom otpušteni personal, ni u radnju ni u domaćinstvo.”

Poslovi su bili različiti: od trgovine sa lekovitim biljem, do „sitničarnice”, kupovine zemlje, do uzgajanja vinove loze: „Joži pak nikada nije mario za gazdinstvo” (te je zemlju bez njenog znanja prodao).

Ma koliko da o Jožiju piše bezvoljno i sa malo emocija, kada on biva regrutovan 1914. godine (prvo je bio u Srbiji, pa u Albaniji, na ruskom frontu, u Italiji) – Terez čini sve da ga pronađe, i da ga ranjenog, pazi i leči. Sa 60 godina Terez je ostala bez životnog saputnika.

Izgleda da joj je trgovina sa kućama bila najuspešnija, i posle toliko godina, ona tačno zna koliki je iznos bio i kolika je ostvarena zarada. Kako su novac i uspesi pristizali, sa istom lakoćom sve je odlazilo u ratna vremena. Neumorna u poslovima ona beleži skicu o jednom davnom periodu: „U Mađarsku nije stizala nikakva roba iz uvoza, dok je Jugoslavija bila zasuta takvom robom. U Horgošu su se formirale grupe, koje bi i dva puta nedeljno okrenule do Trsta, koji je tada još pripadao Jugoslaviji. Svaki dan sam se vozila kolima da donesem robu iz Sente.” Zbog porasta šverca u pograničnoj zoni, Milerovi su postali žrtve žandarske torture. Danonoćna ispitivanja, šamari i ucene ne bi li otkrili ko se u Horgošu bavi švercom.

Kasnije, Terez kupuje kuću u Novom Sadu, da bi bila bliža kćerki Olgi, u Njegoševoj 24, a sebi kuću u Arse Todorovića. Inače, njena kćerka Olga bila je udata za Gavru Tišmu, a Olgin sin je Aleksandar Tišma, oženjen Sonjom Drakulić. Dragocene su, svakako, kratke crte o Tišmi: da je učio francuski, engleski; naravno, dobro je govorio i mađarski. Neko vreme je kod nje i stanovao, Šaci, kako ga je baka oslovljavala.

Najupečatljivija je slika iz 1942. godine: „Mrtve su bacali u Dunav... Na ulici je već čekao dug red sakupljenih Jevreja, gurnuli su me među njih i povelu u pravcu jednog trga gde su čekali prazni kamioni da nas transportuju do Dunava. Ubacivali su nas u kamion poput smeća, sve dok se nije napunio. I krenuo prema Dunavu... svako je tu valjda imao nekog svog, samo sam ja stajala sama, bez suza... Kad smo stigli na obalu Dunava, odmah su nas postrojili po petoro u red i mi smo se laganim koracima približavali rupi u ledu; u nju su

nakon skidanja odeće ubacivani živi ljudi i deca. Ako bi neko nakon toga još imao snage i životnog poriva da se izvuče, gvozdenim vilama bi ga gurali nazad.“

Posle Drugog svetskog rata vraća se iz Budimpešte u Novi Sad da bi sačuvala stan. A taj isti stan narednih godina bila je prisiljena da deli sa oficirima vojske i policije, njihovim porodicama, pa i ljubavnicama. Neki od njih su je drsko potkradali, a drugi voleli kao svoju najrođeniju.

Počinjala je novi život „peti po redu“ i uvek je pakovala stvari u svoj crni veliki kofer.

U knjizi *Sećaj se večkrat na Vali*, koju je Tišma završio 1992. godine, o majci, koja je poslednje dane provodila u domu kaže: „Moja Mama, međutim, već davno nije umela da se seća svojih misli i postupaka“, ali je zato baka Terez Miler umela „celog života da zabavlja goste zanimljivim zgodama iz svog života... i koja nije ništa izgubila od svežine pamćenja i spremnosti da to dokaže ni kad je bila prastara, nego je baš tada, navršivši devedeset i nekoju godinu, da bi ispunila vreme, napisala memoare.“

Pri kraju knjige, neumorna Terez Miler, jednostavno zaključuje zašto nije mogla živeti u krugu porodice čak ni sa kćerkom, i kao da je to moto njenog životnog stila: „moja teška narav“ i „ja sam vodila glavnu reč“.